

İkinci Dünya Savaşı sonrası Türk ekonomisinde dönüşüm: IMF ve Dünya Bankası'na üyelik süreci ve ilk temaslar (1947-1953)*
Transformation in the Turkish Economy after the Second World War: Membership process to the IMF and the World Bank and first contacts (1947-1953)

Gönderim Tarihi / Received: 03.09.2023

Ceyhun ÖĞRETEN¹

Kabul Tarihi / Accepted: 05.10.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1354753](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1354753)

ÖZ: Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Büyük Buhran ve akabinde İkinci Dünya Savaşı, uluslararası ekonomik ilişkileri derinden etkilemiş ve bu dönem birçok siyasi, askeri ve ekonomik değişimleri de beraberinde getirmiştir. Uluslararası ticaretin devamlılığını isteyen Amerika Birleşik Devletleri savaşın yıkıntılarını en aza indirmek ve ekonomik ilişkilere bir soluk olmak için "sabit döviz kurlu" uluslararası bir sistemin kurulmasını istemiştir. Bu doğrultuda henüz savaş sona ermeden 1 Temmuz 1944'te, New Hampshire Eyaleti'nde 44 ülkenin katıldığı bir konferansla kurulması düşünülen yeni sistemin, bir banka ve fonla desteklenmesine karar verilmiştir. Bretton Woods İkizleri olarak anılan Uluslararası Para Fonu (IMF) ile İmar ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası) Amerika Birleşik Devletleri güvencesinde kurulmuş ve faaliyetlerine başlamıştır. Bu çalışmada, İkinci Dünya Savaşı'na girmese bile ekonomisi olumsuz etkilenen Türkiye'nin, siyasi, askeri ve ekonomik yardım arayışları kapsamında Bretton Woods Sistemi'ne dahil olma çabası ve ilk temasları konu edilmektedir. İlk temasların başladığı 1947-1953 yılları arası alınan ekonomik kararlar, Türkiye ile Bretton Woods İkizleri arasında günümüze kadar süren ilişkilerin temelini oluşturması nedeniyle önem arz etmektedir. Türkiye'nin, IMF ve Dünya Bankası'na üyeliği sadece ekonomik bir karar olmayıp aynı zamanda soğuk savaş öncesi Batı Blok'una siyasi ve askeri eklenmenin de başlangıcını oluşturmaktadır. Çalışmada alan yazını, resmî yayınlar ve arşiv belgeleri dışında kamuoyunun bakış açısının yansıtılması maksadıyla süreli yayınlar da incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye ekonomisi, IMF, Dünya Bankası, Demokrat Parti, Adnan Menderes

ABSTRACT: Immediately after the First World War, the Great Depression and subsequently the Second World War deeply affected international economic relations and this period brought many political, military and economic changes. The United States, which wants the continuity of international trade, wanted the establishment of an international system with a "fixed exchange rate" in order to minimize the ruins of the war and to be a breather to economic relations. In this direction, on July 1, 1944, before the end of the war, it was decided to support the new system, which was thought to be established with a conference attended by 44 countries in the State of New Hampshire, with a bank and a fund. The International Monetary Fund (IMF), known as the Bretton Woods Twins, and the Bank for Reconstruction and Development (World Bank) were established and started their activities under the guarantee of the United States. In this study, Turkey's efforts to be included in the Bretton Woods System and its first contacts, within the scope of its search for political, military and economic aid, are discussed. The economic decisions taken between 1947-1953, when the first contacts started, are important because they form the basis of the relations between Turkey and the Bretton Woods Twins. Turkey's membership to the IMF and the World Bank is not only an economic decision, but also the beginning of political and military articulation with the pre-cold war West Bloc. In the study, besides the literature, official publications and archival documents, periodicals were also examined in order to reflect the point of view of the public.

Keywords: Turkish economy, IMF, World Bank, Democratic Party, Adnan Menderes

* Bu çalışma Doç. Dr. Sedef Bulut danışmanlığında Ceyhun ÖĞRETEN tarafından hazırlanan "Tarihsel Açından Türkiye-IMF İlişkilerinin Başlangıç Dönemi (1947-1960)" isimli yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Millî Savunma Üniversitesi Hava Harp Okulu Dekanlığı, Beşerî ve Sosyal Bilimler Bölüm Başkanlığı / Atatürk İlke ve İnkılapları Anabilim Dalı, ogretenceyhun@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3118-9304>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Until the First World War, the gold standard in the world economy formed the basis of international economic relations. After the Great Depression, trust in this system decreased, and major economies such as England, France and the United States abandoned the gold system. Especially during the Great Depression, the countries' stockpiling of gold is the most important reason for the abandonment of this system. The abandonment of the gold standard has eliminated the possibility of converting the currencies of the countries to each other (convertibility), this situation has created great problems in multilateral balancing in international payments. The preference of states for bilateral agreements in international trade and the application of trade restrictions were one of the reasons for the Second World War.

America, one of the leading states that emerged from the Second World War politically, militarily and economically, wanted to establish a fixed exchange rate system with England in order to prevent payment problems in international trade. In this direction, a conference was convened in New Hampshire, USA, before the war ended. The plans of the British Keynes and the American White were the most discussed proposals at the conference, and the establishment of a bank and fund in both plans was proposed and a decision was taken in this direction. White's views predominated in the founding philosophy of the system. After the signing of the contracts, the Bank for Reconstruction and Development started its activities in June 1946 and the International Monetary Fund (IMF) in March 1947.

Even though it did not participate in the Second World War, Turkey, whose economy was adversely affected, participated in the Bretton Woods Conference in search of political, military and economic aid and tried to organize its economy according to the proposals specified in the contracts. After the signing of the contracts, Turkey realized the first devaluation in its history on September 7, 1946 in order to adapt its economy to the conditions of the IMF and the World Bank, and did not want to leave a possible monetary adjustment to be made by the IMF under the authority of the Fund. After the authorization given by the Turkish Grand National Assembly, the Turkish Ambassador Hüseyin Ragıp Baydur and the Treasury General Manager Sait Naci Ergin signed the agreements between Turkey and the IMF and the World Bank on March 11, 1947, and Turkey's official membership was approved.

Results

After Turkey became a member, first of all, it had negotiations with the World Bank and tried to get a loan. The World Bank wanted to make some investigations in order to be able to lend to Turkey, and accordingly, the Director of the World Bank Loan Department, G. Steavart Mason, E. Harison Clark and William Diamond sent a delegation of three people to Turkey on January 20, 1949. Clark announced that they came upon the invitation of Turkey, one of the countries that will benefit from the economic development program, that they would prepare a report by reviewing the economic situation and that they would decide whether to give credit to Turkey according to this report.

Negotiations between Turkey and the World Bank were carried out in line with the financing of the Turkish Industrial Development Bank, the construction of the Seyhan Dam, silo and port. Despite the examinations and reports of the delegations, the World Bank did not provide any assistance to Turkey until the 1950 elections. Garner's letter to Prime Minister Şemsettin Günaltay in May 1950 summarizes the relations between Turkey and the two institutions between 1947 and 1950. The positive atmosphere after the visits to Turkey is not present in the aforementioned letter.

With the influence of the liberal government program of the DP, which came to power with the 1950 elections, relations with the World Bank intensified, and the DP Government focused on the Seyhan Dam, Port and Silo Construction Projects. First of all, negotiations were held with World Bank officials regarding loan agreements for ports and silos. As a result of the negotiations, a loan agreement of 16.4 million dollars was signed between Turkey and the World Bank on July 7, 1950. 12.5 million dollars of the loan was given for the construction of ports in Istanbul and Samsun with 4.25% interest and for the development of facilities in Haydarpaşa, Izmir and Iskenderun Ports, and 3.9 million dollars of the loan was given for agricultural silos with 3.8% interest. After receiving the loans for the silo and port construction projects, the Industrial Development Bank of Turkey started to take initiatives for the 9 million dollar loan committed by the World Bank, and the World Bank announced that it would send a

delegation to Turkey to examine the financing of the loan. Following the positive report of the World Bank delegation that came to Turkey, a loan agreement of 9 million dollars with 3.75% interest was signed between the World Bank and Turkey on October 19, 1950, to finance imports for the development of private capital. Apart from these loans, the World Bank also provided a 25 million dollar loan with 4.75% interest for the construction of the Seyhan Dam Project on 18 June 1952, and an additional 9 million dollar loan with 4.8% interest for the Turkish Industrial Development Bank on 10 September 1953. In July 1953, it granted a new loan of \$3.8 million in addition to the loan of \$12.5 million for port construction.

With these loans, Turkey was able to obtain loans for all development projects, but the conditions and weight of the loans caused the balance of payments to deteriorate and foreign exchange shortages. This time, the other actor of the Bretton Woods Twins, the IMF, stepped in. In order to overcome the aforementioned economic difficulties, an additional loan agreement of 10 million dollars was signed first from the Fund on 15 July 1952 and then 20 million dollars was made to support the economic development programs. The decrease in the economic welfare experienced between 1950-1953 towards the end of 1953 caused problems in the payment of the loans received, and the IMF presented its first devaluation proposal. However, this proposal was not accepted by Adnan Menderes and the World Bank desk withdrew from Turkey. The first period of relations started with high hopes, but ended with the intervention of the IMF. The economic decisions taken in this period did not reflect positively on the Turkish economy and with the decisions of August 4, 1958, the process leading to the May 11, 1959 consultation started.

Giriş

19'uncu yüzyılın sonu ile Büyük Buhran'a kadar dünyadaki ekonomik ilişkilerde altın standardı geçerli para sistemi olmuş ve ulusal paraların tamamı altına endekslenmiştir. Altın standardı sisteminde ödemeler dengesinde yaşanan açıklar altının borçlu olunan ülkeye ihracına ve altın stokunun azalmasına neden olmuştur. Ülkeler altına göre sabitlenmiş bir oran belirlemiş ve ülkeler arasında sabit kurlu bir sistem tesis edilmiştir (Seyidoğlu, 1998: 544-588).

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile devletlerin altın stoklaması altın para sistemini olumsuz etkilemiştir. Altın kıtlığına sebep olan bu gelişme altının fiyatının yükselmesine ve enflasyona neden olmuştur (Türkcan, 1982: 2). Bu gelişmeler hem altın rezervlerinin tükenmesine hem de kambiyo denetimi uygulamasına geçişe neden olmuş (Karluk, 1998: 415); İngiltere, ABD ve Fransa gibi büyük ekonomiler altın para sisteminden çıkmayı tercih etmişlerdir (Salvatore, 1986: 1700). Sistemin terk edilmesi paraların konvertibilitesini imkânsız hale getirmiş, uluslararası ödemelerde sıkıntılar ortaya çıkmıştır (Karluk, 1998: 415). Özellikle Nazi Almanya'sının ticari işlemlerde ikili anlaşmaları tercih etmesi ve kısıtlamalara gitmesi başta ABD olmak üzere devletler arasında sürtüşmeler çıkmasına neden olmuş bu da İkinci Dünya Savaşı'na zemin hazırlamıştır (Payer, 1974: 33).

Altın para sisteminin etkileri devam ederken İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi uluslararası mali ve parasal ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Özellikle savaşı yakından yaşayan Avrupa ülkelerinin ekonomileri yıkılmıştır (Güran ve Aktürk, 1999: 30). İkinci Dünya Savaşı'nın en önemli ekonomik sonucu İngiltere'nin ekonomik önderliğinin sona ermesi ve bu boşluğun Amerika tarafından doldurulması olmuştur. ABD, savaşın neden olduğu yıkımı en aza indirmek ve uluslararası ticareti yeniden tesis etmek amacıyla dövizin bir sepetle uluslararası bir para birimine sabitlendiği 'sabit döviz kurları' sistemi üzerinde çalışmaya başlamıştır. Bu doğrultuda ABD ve İngiltere, savaş öncesi ve esnasında yaşanan milli paraların birbirine dönüştürülebilme konusunda yaşanan sıkıntıların tekrar yaşanmaması, ödemeler dengesi problemlerinin önlenmesi ve dış ticaretin genişlemesini teşvik etmek amacıyla Sovyetlerin de dahil olduğu bir uluslararası konferans düzenlemeye karar vermişlerdir (Şanlı, 2002: 15).

Toplanacak konferansta, ABD Hazine Bakanı Harry D. White ile İngiliz John M. Keynes'in sistemleri ön plana çıkmıştır (Alpago, 2002: 23). White, para sistemlerinin güçlendirilmesi, sabit bir kur sistemine geçilmesi için sermaye, yetki ve araçlarla donatılmış Müttefiklerarası bir banka ve bir istikrar fonu kurulmasını teklif etmiştir. White planında fonun izin dışında kambiyo kısıtlamalarının kaldırılması, döviz kurlarının değiştirilmemesi, dış borçların tamamını veya bir kısmının ödememesini yasaklaması en dikkat çekici değişiklikler olarak öne çıkmaktadır (Türkcan, 1982: 2-17). Ayrıca bu sistemde sabit bir döviz kuru sistemi kurulması ve dolar fiyatının altına bağlanması amaçlanmıştır (Uysal, 2004: 7).

İngiliz görüşünü temsil eden Keynes'in planı ise uluslararası bir para birliği sağlanması amacıyla *bancor* adı verilen altın eşiti uluslararası bir para biriminin oluşturulması, alacakların, varlıkların ve borçların eşit olması, ABD ve İngiltere'nin özel ayrıcalığı olan bir para birliği kurularak uluslararası ödemeleri denkleştirebilecek bir merkez bankası rolü oynamasını önermiştir (Alpago, 2002: 24). Keynes'in planında altın sadece hesap birimi olarak kullanılmalıydı (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 1983: 488), altınla *bancor* satın alınabilmeli, ama *bancor* altına çevirememeliydi (Karluk, 1998: 417). Ayrıca kurulacak birliğin New York'ta olmasını istemiş ve böylece Washington'da olacak bir örgütün ABD etkisinde kalmasını engelleyeceğini düşünmüştür (Öztürk, 2002).

White ve Keynes'in planları 4 Nisan 1944 tarihinde açıklanmıştır. Bu gelişme sonrası 1 Temmuz 1944'te, New Hampshire Eyaleti'nin, Bretton Woods kasabasında başlayan "*Uluslararası Para ve Finans Konferansı*" (Eroğlu ve Eroğlu, 2009), 23 Temmuz 1944 tarihinde fon ve banka oluşturulmasına yönelik kararlar sona ermiştir (Türkcan, 1982: 44).

Konferans'ta Amerika'yı temsil eden White'in planı kabul edilmiştir (Alpago, 2002: 23). İki plan arasındaki farkı ekonomik sebepler değil Amerika'nın gücü oluşturmuştur. Konferans sonucunda uluslararası para istikrarını sağlayacak Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF) ile savaştan etkilenen ekonomilerin kalkınması ile gelişmesini sağlayacak Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (World Bank- Dünya Bankası) kurulmasına karar verilmiştir. 27 Aralık 1945'te 29 ülkenin katılımıyla Washington'da, Dışişleri Bakanlığında resmi imza töreni yapılmıştır (Doğan, 1980: 42). 31 Aralık 1945 tarihine kadar altı ülke daha anlaşmayı imzalamış ve üye ülke sayısı 35'e yükselmiştir

(Çarklı, 1947: 74-75). Avrupa'nın bir an önce tekrar imarının sağlanabilmesi amacıyla 1946 yılı haziran ayında İmar ve Kalkınma Bankası, 1947 yılının mart ayında ise IMF faaliyete başlamıştır (Karluk, 1995: 224). Aynı anlaşma metni içinde yer almaları amacıyla "Bretton Woods İkizleri" olarak bilinmektedirler (Eğilmez, 1996: 18). Keynes'in çekincesine rağmen Bretton Woods İkizleri Beyaz Saray'a sadece bir-iki kilometre mesafede Washington'da kurulmuştur (Doğan, 1980: 53).

Anlaşmayla, dolar altına bağlanmış ve 1 ons altın 35 dolara eşitlenmiş ve üye ülke paraları Amerikan doları cinsinden tanımlanmıştır (Erdost, 1982: 56). Fon izni olmadan paranın devalüe ya da revalüe edilmesi engellenmiştir (Alpago, 2002: 25). Böylece IMF ve Dünya Bankası kapitalist ülkelerin denetiminde ticareti yürütmeyi garanti altına almış, IMF ise borçların zamanında ödenmesini sağlamıştır (Danaher, 2005: 16).

Bretton Woods Konferansı'na, İkinci Dünya Savaşı'na girmese de ekonomisi doğrudan etkilenmiş Türkiye Cumhuriyeti de katılım sağlamıştır. Bu makale Bretton Woods Konferansı'na katılan Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Para Fonu ile İmar ve Kalkınma Bankasına katılış sürecini ve bu yönde aldığı ekonomik ve siyasi kararlarını ele almaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye ekonomisi ve 7 Eylül kararları

İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik yıkımından olumsuz etkilenen Türkiye, savaş sonrası sıkıntıların giderilmesi amacıyla siyasi, askeri ve ekonomik yardım arayışına girişmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan yeni dünyanın iki gücü olarak çıkan kapitalist ABD ile sosyalist SSCB, Türkiye'nin yardım alabileceği ülkeler olarak öne çıkmıştır. SSCB'nin 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı uzatmayacağını bildirmesi, Boğazlar statüsünde değişiklik ve Kars ile Ardahan'ı istemesi Türkiye'nin iki güç arasında Batı Blok'u olarak anılan ABD'ye yakınlaşmasına neden olmuştur (Oran, 2011: 481).

Bu tercihi ekonomik gelişmeler de etkilemiştir. Savaş esnasında Türk lirasının değerinin sabit tutulmaya çalışılması, savaş sonunda parasını devalüe eden ülkeler karşısında liranın değerinin yükselmesine sebep olmuştur. Dünya ticaretinde yaşanan ödemeler dengesindeki negatif eğilim, Türkiye'yi uluslararası para istikrarını sağlamayı ve yıkılan ekonomileri kalkındırmayı vaat eden Batı Blok'u güdümündeki Bretton Woods İkizleri'ne katılmak için girişimlerde bulunmasına neden olmuştur (Doğan, 1980: 52). ABD'nin Bretton Woods Sistemi'nin hamisi olması Türkiye'nin seçiminde önemli bir etkidir.

Türkiye'nin Batı Blok'una entegrasyon anlamına gelen bu hamlesi ve Birleşmiş Milletler'e üyelik süreci iç siyaseti de yakından etkilemiştir (Karput, 2010: 228). Demokrat Parti (DP)'nin doğuşuna giden süreç başlamış ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'ne karşı olan muhalefet belirginleşmiştir. Özellikle toprak sahiplerinin ciddi muhalefetiyle karşılaşan Toprak Reformu Yasa Tasarısı'na başta Adnan Menderes ve Refik Koraltan itiraz etmiş (Eroğul, 2003: 26), ancak yasa 11 Haziran 1945 tarihinde kabul edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 11 Haziran 1945).

Kanunun yasallaşması sonrasında Adnan Menderes'in başını çektiği Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Celal Bayar'dan oluşan bir grup milletvekili, DP'nin kuruluşuna sebep olacak bir tavrı CHP grubuna vermişlerdir (Avcıoğlu, 1969: 247). Takrirden, anayasanın halkçı ruhuna aykırı olan bazı kanunların değiştirilmesini ve parti tüzüğünde de bu yönde düzenleme yapılmasını istemişlerdir. İsmet İnönü'nün bu takrirden karşı yeni bir parti kurulabileceğine yönelik beyanı (TBMM Zabıt Ceridesi, 11 Haziran 1945) parti programında ekonomide liberalleşme ve özel girişimin geliştirilmesi konularına dikkat çeken DP'nin 7 Ocak 1946'da kurulmasının önündeki engelleri kaldırmıştır (Zürcher, 2010: 310).

DP'nin kuruluşundan beş ay sonra, açık oy gizli sayım yöntemiyle yapılan genel seçimlerde CHP 396 milletvekili olarak seçimi kazanmıştır (Cumhuriyet, 23 Temmuz 1946: 1). Türkiye, bu iç siyasi gelişmeler altında Bretton Woods İkizleri'ne üyelik girişimlerine başlamıştır.

Batı Blok'unun seçilmesi, Birleşmiş Milletler'e üyelik, Bretton Woods Sistemi'ne entegrasyon, DP'nin kuruluşu gibi önemli gelişmeler 1946 seçimlerini tartışmalı da olsa kazanan CHP'sinin siyasi ve ekonomik kararlarında değişikliğe gitmesine neden olmuştur. Seçimler sonrası Başbakan olan Recep Peker, hükümet programında; özel teşebbüs ve sermayeden faydalanılacağını, devlet işletmelerinin özel teşebbüslerin başarılacağı alanlara yayılmasına destek vereceğini, dış ticarete serbest dövizle ticaret sistemine katılmak için tedbirler alınacağını açıklamıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 14 Ağustos 1946).

Hükümet programında yer alan önlemler 7 Eylül 1946 tarihinde açıklanmıştır (Tuna, 2007). Peker, uluslararası ticarete yönelik sınırların kaldırılmasını sağlayacak Bretton Woods Sistemi'ne dahil olmadan Türk lirasının gerçek değerine ulaşması amacıyla Türk lirasının devalüe edildiğini söylemiştir (Ulus, 8 Eylül 1946: 1). Maliye Bakanı Halit Nazmi de devalüasyon kararının Bretton Woods anlaşmasına uymak ve Türkiye ekonomisini bu şartlara hazırlamak için yapıldığını açıklamıştır (Tuna, 2007). Ticaret Bakanlığı ithalatla ilgili tüm kısıtlamaların kaldırdığını duyurmuş, Gümrük ve Tekel Bakanlığı ise altın satışına başlanıldığını kamuoyuna açıklamıştır (Ekzen, 1980: 4-5). Alınan kararlarla uluslararası ticarete yönelik tüm tedbirler kaldırılmış, Bretton Woods sözleşmesinde yer alan devalüasyon kısıtı öncesi ön alınmış ve Türk lirasının dolar karşısındaki değeri 1,30 liradan 2,8 liraya düşürülmüştür (Kepenek, 1984: 123). Hazine Genel Müdürü Sait Naci, yapılan devalüasyonun gerçek paritenin altında kaldığını çünkü Bretton Woods Sistemi'nin sadece %10 oranında bir marj bıraktığını belirtmiştir (Siyasi İlimler Mecmuası, 1946: 303). Bretton Woods sözleşmesinde bulunan üye ülke paralarının ilk değer tespiti ve para değerinin %10'luk bir dalgalanmayla ayarlanmasına izin verme yetkisinin IMF'de olması 7 Eylül kararlarının alınmasında etkili olmuştur. Böylece Türkiye, parasının değerini kendi tespit ederek Bretton Woods sistemine dahil olmak istemiştir.

7 Eylül kararlarına basının tepkisi farklı olmuştur. Bazı gazeteler kararları desteklerken bazıları ise kararların tüccarların kazançlarını artırmaktan başka bir şeye yaramayacağını belirtmişlerdir (Ulus, 10 Eylül 1946: 1). Bir ay içinde 7 Eylül kararlarına muhalif yayın organları ile Türkiye Sosyalist Partisi kapatılmıştır (Karput, 2010: 260).

Yabancı basında da Türkiye'nin ağır bir devalüasyon yaptığı, Bretton Woods Sistemi'ne üye olunmadan anlaşmalara uyulmaya başlandığı belirtilmiştir (Doğan, 1980: 59). *The Economist* 7 Eylül Kararlarının ABD'den alınması planlanan yaklaşık 300-500 milyon dolar değerindeki yardım için yapıldığını ancak ABD'den olumsuz yanıt geldiğini, sadece IMF ve Dünya Bankası'ndan kredi alabileceklerini duyan Türklerin hayal kırıklığı yaşadığını yazmıştır (Ulugay, 2 Kasım 1977).

DP, 7 Eylül kararlarının ekonomik ve toplumsal sonuçlarının kötü olduğu iddiasıyla TBMM'nin 1 Kasım 1946 tarihindeki açılış günü 7 Eylül Kararlarının olumsuz etkisiyle ilgili bir önerge vermiştir (Karput, 2010: 261-262). Eskişehir Milletvekili Ahmet Oğuz, kararların zamansız olduğunu ve kurun gerçek değerinde belirlenmediğini söylemiştir. Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir ise aslında kurun 350 kuruş olması gerektiğini ve bu yeni kurun Bretton Woods Sistemi'ne girerken değişmeyeceğini belirtmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 13 Kasım 1946: 19-37). Keşmir'in açıklamasından, Hükümetin, kur ayarlamasını Fon'un yetkisine bırakmak istemediği anlaşılmaktadır.

IMF ve Dünya Bankası'na üyelik süreci

Bretton Woods İkizleri'ne üyelik kapsamında 7 Eylül kararlarından sonra TBMM'de "*Milletlerarası Para Fonu ile Kalkınma ve İmar Bankası'na Katılmamız İçin Hükümete Yetki Verilmesine Dair Kanun*" tasarısı görüşülmüştür. Meclis komisyonlarında yapılan değerlendirmelerde Bretton Woods Sistemi'ne katılmanın Türkiye'nin dış politikasına ve ekonomi hedeflerine uygun olduğu, kanun tasarısının gerekçesinde Bretton Woods Sistemi'ne dahil olunmaması durumunda uluslararası mali ve ekonomik ilişkilerin dışında kalınacağı belirtilmiştir. Tasarıda, Türkiye'nin 43 milyon ABD doları katılım payı ile sisteme katılacağı aktarılmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 14 Şubat 1947: 2-3).

Meclise sunulan raporlarda Hasan Polatkan ile Kasım Gülek'in imzaları olması dikkat çekicidir (Doğan, 1980: 62). Bu durum 14 Şubat 1947 tarihinde yapılan görüşmelerde de kendini göstermiş, iki partinin aynı ekonomik modeli savunduğu görülmüştür. Her iki parti de IMF ve Dünya Bankası'na üyelik sürecini desteklemişlerdir. Hatta Kanuna yönelik konuşmayı DP Sinop Milletvekili Yusuf Kemal Tengirşenk yapmıştır. Tengirşenk yaptığı konuşmada yeni dünya düzeninde ABD'nin gücünden bahsederek, İngiltere'nin liberal siyasetten ayrılarak dünyanın en büyü gücü olması payesini ABD'ye kaptırdığını söylemiştir. Ayrıca ABD'nin ekonomik gücünü, dünyada var olan 25.500 ton altının 19.500 tonunu elinde bulundurmasına bağlamıştır. Tengirşenk'in konuşmasında dikkat çektiği altın rezervi konusu her üyenin parasının altın ile kıymetlendirileceği düşünüldüğünde oldukça önemlidir. Tengirşenk, anlaşmalarda Türk milletinin bağımsızlığının ve geleceğinin söz konusu olduğunu belirtmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 14 Şubat 1947: 158-160).

Tengirşenk'e göre Bretton Woods Sistemi'ne üye olmak kambiyo meselesi ve milletin hürriyeti açısından oldukça önemlidir. Bunun dışında Fon'un yetkisine bırakılan paranın değeri saptanması

konusunda Tengirşenk, %10 oranındaki yetkinin iyi olduğunu, %20 üstündeki belirlemelerin Fon'a danışılacak olmasını iç siyaseti müdahale olarak görmemiştir. Tengirşenk'e göre Bretton Woods Sistemi'nin bazı dezavantajları da mevcuttur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın yıkımından olumsuz etkilenen devletlerin aldığı borçları zamanında ödememesi durumunda diğer üye devletlerin bu durumu üstleneceğini belirtmiş ancak sistemin avantajları düşünüldüğünde karşılanabileceğini iddia etmiştir. Tengirşenk'in üzerinde durduğu bir başa konu ise ödemeler dengesi sorunudur. Ödeme dengesinin öncelikle ticaret dengesiyle oluşabileceğini bu sebeple ihracat-ithalat dengesinin sağlanması gerektiğini savunmuştur. O'na göre "*sağlam siyaset, tasarruf siyasetidir.*" (TBMM Zabıt Ceridesi, 14 Şubat 1947: 160– 162).

CHP adına söz isteyen Tokat Milletvekili Nazım Poroy, Tengirşenk'in DP adına yaptığı açıklamayı olumlu bulduklarını, iki partinin ortak noktada buluşmasının önemli olduğunu belirtmiştir. Porov, anlaşma metinlerinde belirtildiği şekilde her iki kurumun da ABD ve İngiltere etkisinde olmasına rağmen ülke istikbalinin tehlikede olmadığını söylemiştir. Ayrıca ABD'nin kabul edilmiş hegemonyası olduğunu bu sebeple ABD'nin dünya para istikrarını sağlama yolunda bir görev edindiğini iddia etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 14 Şubat 1947: 163-167). Poroy'un değerlendirmeleri IMF ve Dünya Bankası'nın faaliyetleri ve kararları doğrultusunda değerlendirildiğinde doğrudur. Anlaşma metninde IMF ve Dünya Bankası'nın beş yıl için ABD'de kalması hükmü hiçbir zaman değişmemiş ve günümüzde hala ilk kuruldukları yerde kalmaya devam etmişlerdir.

Türkiye'nin Breton Woods İkizleri'ne üyeliği 305 olumlu oyla 19 Şubat 1947 günü TBMM tarafından uygun bulunmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, 19 Şubat 1947: 289-292). Kanunun Meclis tarafından onaylanmasından sonra Hazine Genel Müdürü Sait Naci Ergin ile Washington Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur'a anlaşmalara imza yetkisi verilmiştir. Bu doğrultuda Türkiye ile IMF ve Dünya Bankası arasındaki anlaşmalar 11 Mart 1947 tarihinde Washington'da imzalanmış ve Türkiye resmen IMF ve Dünya Bankası üyesi olmuştur (Ulus, 13 Mart 1947: 4). Türkiye'nin IMF kotası 43 milyon Amerikan doları olarak belirlenmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 14 Şubat 1947: 3).

Yabancı basının özellikle üzerinde durduğu Türkiye'nin ABD'den almak istediği kredi için Bretton Woods Sistemi'ne dahil olmak istediği öngörüsü doğru çıkarırcasına 12 Mart 1947 tarihinde Amerikan Kongresi, Truman Yardımı'ndan Türkiye'nin de yararlanmasını onaylamıştır (Erhan, 2011: 527-529). Amerikan Kongresi'nin bu kararı, Türkiye'nin Batı Blok'u bir devlet olarak kabul edilmesinin ilk göstergesi olmasının yanında ekonomik olarak Blok'a dahil olmasının bir ödülüymüş gibi değerlendirilebilir.

Anlaşma metinleri incelendiğinde Bretton Woods Sistemi'nin sağlıklı çalışabilmesi amacıyla ilk önce Dünya Bankası'nın adımlar atacağı ve İkinci Dünya Savaşı'ndan olumsuz etkilenen ülkelerin yeniden imarı ve kalkınmasına odaklanacağı anlaşılmaktadır. Türkiye öncelikle anlaşma metinlerindeki teorik bilgilerin pratikteki sonuçlarını izlemeyi tercih etmiştir. Haziran 1947'de Dışişleri Bakanı Hasan Saka, San Francisco Başkonsolosluğunun Dünya Bankası ile ilgili raporunu Maliye Bakanlığına göndermiştir. Bu raporda Fransa'nın Dünya Bankası'ndan aldığı 250 milyon dolar değerindeki kredi ve şartları bulunmaktadır. Raporda Dünya Bankası'ndan borç almanın kolay olmayacağı, şartların Ödünç Verme ve Kiralama anlaşması şartlarından daha kötü olduğu aktarılmaktadır (BCA, 030.10/ 222.496.2). Başkonsolos, Banka yetkilileriyle yaptığı görüşmelerde faiz oranının %4'ü aştığını ve bu nedenle bazı üye devletlerin Dünya Bankası yerine özel finans kuruluşlarından borç almayı tercih edeceğini iddia etmiştir (BCA, 030.10/222.496.16). Türkiye'nin üyeliğin ilk zamanlarında IMF ve Dünya Bankası'na temkinli yaklaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu kapsamda Dünya Bankası ve IMF yetkilileri, Türkiye'nin ekonomik ve mali yapısını anlamak amacıyla heyet ziyaretlerine başlamışlardır.

Kalkınma projelerinin Dünya Bankası'na finansmanı ve sonuçları: IMF'yle ilk temaslar

İkinci Dünya Savaşı'ndan olumsuz etkilenen Türkiye, Batı Blok'unu tercih etmesi sonrası Truman yardımlarından yararlanmış ancak ülkede giderek artan ekonomik sorunlar, hayat pahalılığı dış kredi arayışlarını hızlandırmıştır. Başbakan Yardımcısı Faik Ahmed Barutçu, TBMM'de bir soru önergesine verdiği cevapta ekonomik zorlukların dış kredi olarak aşılabileceğini ve Hükümetin gerekli çalışmaları başlattığını açıklamıştır. Bu kapsamda, Dünya Bankası'yla temasların başladığını ve gerekli yardımların yapılabilmesi amacıyla incelemeler yapmak üzere bir heyetin geleceğini açıklamıştır. Tarım, ulaştırma, bayındırlık, maden, enerji ve sanayi sahalarında kalkınmaya yönelik hazırlanan birtakım

projelerin Banka tarafından beğenildiğini ve finansman sağlanabileceğini bildirdiğini söylemiştir. Ancak Banka'nın verilecek kredileri birkaç taksitte vermeyi istediğini belirtmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 21 Mayıs 1948: 415-416). Cumhuriyet gazetesi, Dünya Bankası'nın talebi doğrultusunda ihtiyacın kısımlara ayrılacağını ve Banka'dan bir heyetin Türkiye'de incelemeler yapacağını duyurmuştur (Cumhuriyet, 22 Mayıs 1948: 1). IMF ve Dünya Bankası'yla ilk temaslar, anlaşmaların kapsamı doğrultusunda kalkınma amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Ekonomik sıkıntılar Hükümet değişikliklerine sebep olmuş, Hasan Saka'nın 14 Ocak 1949 tarihinde istifası (Ahmad, 2010: 49) sonrası Hükümeti kurma görevi liberal görüşe sahip Şemsettin Günaltay'a verilmiş ve hükümet programında dış yardım alınacağı açıklanmıştır (Eroğul, 2003: 51). Bu doğrultuda atılan adımlardan ilki kredilere yönelik işlemleri yürütmek amacıyla ABD'de Türk Ekonomi Heyeti oluşturulmuştur (BCA, 030.10/268.806.16).

Türk Ekonomi heyetinin kurulmasıyla birlikte kredi işlemlerine yönelik işlemler hızlanmıştır. Ekim ayının başında Dünya Bankası'ndan ihtiyaç duyulan kredi istenmiş ve görüşmeler başlamıştır Ulus gazetesi, alınacak kredinin yol, sulama ve elektrik santrallerinin modernleştirilmesi kapsamında kullanılacağı açıklamıştır (Ulus, 9 Ekim 1948: 1).

Yapılan görüşmeler neticesinde Dünya Bankası, Türkiye'ye borç verebilmek için birtakım incelemelerde bulunmak istemiş ve bu doğrultuda Dünya Bankası İkrizat Dairesi Müdürü G. Steavart Mason, William Diamond ve E.Harison Clark'tan oluşan heyet 20 Ocak 1949 tarihinde Türkiye'yi ziyaret etmiştir (Yeni Sabah, 21 Ocak 1949: 1). Heyet adına konuşan Harison Clark, Türkiye'nin ekonomik durumunu inceleyip bir rapor hazırlayacaklarını ve bu rapora göre Türkiye'ye kredi verilip verilmeyeceğine karar vereceklerini duyurmuştur (Cumhuriyet, 21 Ocak 1949: 1).

Dünya Bankası Heyeti; İstanbul, Ankara, İzmir, Mersin ve İskenderun'u ziyaret etmiş ancak ağır kış şartların nedeniyle ziraat bölgelerini incelememişlerdir (Ulus, 27 Şubat 1949: 1-3). Heyet'in gezdiği bölgelerde Ankara dışında ağır kış şartları yaşanan bölge bulunmaması Heyet'in asıl amacının Türkiye'deki liman ve sanayi bölgelerinin belirlemek olduğunu düşündürmektedir.

İkrizat Dairesi Müdürü G. Steavart Mason 28 Şubat günü yaptığı açıklamada Banka Genel Müdürü Lee Garner'ın incelemelere devam edeceğini, verilmesi düşünülen kredi tutarı ve faiz oranına Banka'nın karar vereceğini belirtmiştir. Mason, faiz konusu ile ilgili bir soruya, Banka'nın kredi kullandığı Şili, Brezilya ve Meksika'ya 25 sene vade ile %4,5 faizle borç verdiğini açıklamıştır (Yeni Sabah, 27 Şubat 1949: 1-4).

Beklendiği üzere Dünya Bankası Genel Müdür Yardımcısı Robert Lee Garner, J.A. Willechaise ve E.A. Beyn 28 Şubat 1949 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir (Cumhuriyet, 1 Mart 1949: 1). Türk basınındaki beklentinin aksine Garner yaptığı açıklamada kredi konusunda tetkikleri görmeden bir şey diyemeyeceğini söylemiştir (Yeni Sabah, 1 Mart 1949: 1-6). Garner ilk incelemelerinden sonra bir basın toplantısı düzenlemiştir. Sözlerine Türkiye'de zirai üretimin artırılması gerektiğini vurgulayarak başlayan Garner, projeler bitmediği için kredi miktarıyla ilgili bir rakam vermemiştir (Akşam, 3 Mart 1949: 3). Nüfusunun %90'ının ziraatla uğraşan bir ülkede önceliğin tarıma verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Garner, hangi projelerin Banka tarafından karşılanacağı konusunda Türkiye'yle anlaşıklarını açıklamıştır. Garner, bir grup sanayiciyle kurulması düşünülen sanayi bankasının Dünya Bankası'nca finanse edilmesi konusunda görüşmeler de gerçekleştirmiştir (Cumhuriyet, 3 Mart 1949: 1).

Garner, raporunu Dünya Bankası'na göndermiş, bunun üzerine 13 Eylül 1949 tarihinde dört kişiden oluşan başka bir Dünya Bankası heyeti Türkiye'ye gelmiştir (Akşam, 13 Eylül 1949: 1). Georkes Stewart Mason, J.Mc.Nash, R.J. de Fogue, ve Eugene E Holmas bulunmuştur (Yeni Sabah, 13 Eylül 1949: 1). Mason, üç kalkınma projesinin Dünya Bankası tarafından uygun bulunduğunu açıklamıştır (Akşam, 13 Eylül 1949: 1). Bretton Woods İkizleri'yle anlaşılan ilk üç proje olması açısından oldukça önemli olan bu projeler; (1) Seyhan nehrinde bir bend inşası, (2) Silo yapımı, (3) Limanların yenilenmesi ve inşasından oluşmaktadır. Fergues'in bend, Mc Nash'in silo, Halmos'un ise limanlar üzerinde çalışacağı belirtilmiş ancak kararın Türkiye ekonomisinin durumuna göre verileceği söylenmiştir (Cumhuriyet, 13 Eylül 1949: 1). Dünya Bankası Heyeti'nin Türkiye'de bulunduğu günlerde IMF'nin yıllık konferansında Türkiye'nin Dünya Bankası'ndan istediği ve kredinin verileceği açıklanmıştır (Cumhuriyet, 14 Eylül 1949: 1).

Dünya Bankası Heyetinin incelemeleri aralık ayına kadar devam etmiştir. Heyet; Kayseri ve Adana'da bulunan Sümerbank'a, Çatalağzı elektrik santraline, Zonguldak kömür havzasına ve bazı özel girişimlere ziyarette bulunmuştur. Heyetin incelemelerde eleştirdiği konulardan en önemlisi Türkiye'de tek bir ekonomik planın bulunmadığıdır (Yeni Sabah, 9 Aralık 1949: 1-5). Bu doğrultuda Harold Johnson ve James Barker incelemelerde bulunmak üzere Türkiye'ye gelmiştir (Ulus, 13 Aralık 1949: 1-5). Barker, ilk tetkiklerini aralık ayında bitirmiş ve Türkiye'nin Dünya Bankası'ndan alacağı kredinin hangi alanda ve ne şekilde harcayacağını tespit için hazırladığını açıklamıştır (Yeni Sabah, 15 Aralık 1949: 1-5).

Dünya Bankası 1949 yılı raporunda, Türkiye'de özel sermayeli bir banka kurulacağını açıklamıştır. Bu doğrultuda Türkiye, özel sanayi için Dünya Bankası'ndan 10 milyon dolar değerinde kredi istemiş ve ardından 12 Mayıs 1950 tarihinde "*Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Anonim Ortaklığı*" 12,5 milyon liralık sermayesiyle kurulmuştur (BCA, 030.18.1.02/122.41.2).

Dünya Bankası tarafından Türkiye'de atılmış ilk somut adım Türk Sınai Kalkınma Bankası için 9 milyon dolarlık bir kredi vaadi olmuştur. Dünya Bankası Heyetleri dışında ABD Kaliforniya Standart Oil Şirketinin Mühendisler Meclisi Başkanlığı görevini yapan Max Weston Thornburg Türkiye'ye gelmiştir. Thornburg'un Türkiye ekonomisiyle ilgili hazırladığı "*Turkey, An Economic Appraisal*" isimli raporda Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve politik tercihleri incelenmiştir (Thornburg, 1950: 117). Türkiye'nin özellikle Büyük Buhran sonrası ekonomiye yönelik müdahaleci devletçilik anlayışı ve sanayileşme hareketi eleştirilmiş ve bu anlayışın acilen terk edilerek liberal bir düzene geçilmesi önerilmiştir (Osman, 1984).

Heyetlerin incelemeleri ve raporlarına rağmen Dünya Bankası 1950 seçimlerine kadar Türkiye'ye bir yardımda bulunmamıştır. Garner, Mayıs 1950'de, 1947-1950 yılları arasındaki Türkiye ile İkiizler arasındaki ilişkileri özetleyen bir mektubu Başbakan Şemsettin Günaltay'a göndermiştir. Mektupta, Sanayi Kalkınma Bankası faaliyetlerinin Dünya Bankası'nı tatmin etmesi durumunda Sanayi Kalkınma Bankası'nın kredilerle finanse edilebileceğini belirterek başlamıştır (BCA, 030.1.0./5.24.6).

Garner; Liman, silo ve Seyhan Barajı projeleri konusunda ABD'de bulunan Türk Heyetiyle yapılan görüşmelerde mesafe katedildiğini ancak bir seneden uzun süren kredileri için altın teminat alınması gerektiğini ve bu konuda Türk Heyetiyle anlaşamadığını söylemiştir. Banka'dan talep edilen kredi tutarlarının değiştiğini, örneğin Seyhan Bendi'nin sadece 6 milyon dolarlık bölümünü karşılamak için hazırlandıklarını ancak yapılan revizeyle 23 milyon dolar olan toplam maliyetin 60 milyon dolara çıktığını ve bu doğrultuda Banka'nın karşılaması gereken tutarın 27 milyon dolar seviyesine ulaştığını ve bu yeni tutarın bankaca karşılanmasının mümkün olmadığını söylemiştir. Ancak yine de bir açık kapı bırakarak Seyhan Bendi'ne yönelik kararın Barker'ın incelemeleri sonrası verileceğini belirtmiştir. (BCA, 030.1.0./5.24.6). Bu mektupta görüldüğü üzere liberal bir ekonomi politika benimseyen ABD güdümündeki Dünya Bankası, CHP'nin liberal politika vaatlerini yerinde bulmamış, Türkiye'ye vermeyi planladığı kredileri 1950 seçimlerinden sonraya bırakmıştır.

1950 seçimleriyle iktidara gelen DP'nin liberal Hükümet programının etkisiyle Dünya Bankası'yla ilişkiler tekrar başlamış, DP Hükümeti de Seyhan Bendi, Liman ve Silo İnşaları Projelerine yoğunlaşmıştır. Bu doğrultuda liman ve silolar için Dünya Bankası yetkilileriyle görüşmeler yapılmış, Washington Büyükelçisi Vekili Melih Esenbel Türkiye'yi temsil etmiştir (BCA, 030.18./124.79.9). Görüşmeler sonucunda 16,4 milyon dolar değerinde bir kredi 7 Temmuz 1950 tarihinde Dünya Bankası ile Türkiye arasında imzalanmıştır (Cumhuriyet, 8 Temmuz 1950: 1). İstanbul ve Samsun limanları inşası için %4,25 faizle 12,5 milyon dolar, %3,8 faizle 3,9 milyon dolar ise Haydarpaşa, İzmir ve İskenderun Limanları ile silo yapımı için verilmiştir (Yerasimos, 1992: 180). Alman kredi 14 Temmuz 1950 tarihinde muhalif bir görüş olmadan TBMM tarafından onaylanmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 14 Temmuz 1950).

Türkiye, 4 Ağustos 1950 tarihinde faaliyete başlayan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası için söz verilen 9 milyon dolarlık krediyi alabilmek amacıyla girişimlere başlamıştır. Bu kapsamda Dünya Bankası yeni bir heyeti Türkiye'ye göndermiştir. Heyetin incelemeler sonrası hazırladığı olumlu rapora istinaden Dünya Bankası, 19 Ekim 1950 tarihinde %3,75 faizle 9 milyon dolarlık krediyi Türkiye'ye vermiştir (Akşam, 20 Ekim 1950: 2). Dünya Bankası, Sınai Kalkınma Bankası Genel Müdürlüğü'ne Norman Tucker'ı görevlendirmiştir (Cumhuriyet, 30 Kasım 1950: 3). Anlaşmaya yönelik TBMM'deki

görüşmeler sert geçmiştir. Niğde Milletvekili Necip Bilge, anlaşmanın bazı hükümlerinin (krediye garanti verilmesi) ülkenin bağımsızlığını tehlikeye attığını savunmuş ve Hükümetten açıklama beklemiştir. Seyhan Milletvekili Cezmi Türk ise anlaşmadaki hükümlerin DP programındaki hükümlere aykırı olduğunu söylemiştir. Bu eleştirilere Maliye Bakanı Hasan Polatkan cevap vermiştir. Polatkan, Hükümet'in memlekete yabancı sermayeyi sokmaya çalıştığını ve Hükümet programında özel sermayenin destekleneceğine yönelik sözler olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Sanayi Kalkınma Bankası'nın krediye garanti vermediğini söylemiştir. Görüşmeler sonucunda tasarı bir ret, 252 olumlu oyla kabul edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Ocak 1951).

Dünya Bankası; limanlar, silolar ve Sınai ve Kalkınma Bankası için alınan kredilerden sonra yeni açılacak krediler, Barker'ın Türkiye ziyareti sonrasında bırakmıştır. James Barker, haziran ayında Türkiye'ye gelmiştir. Heyetin, Türkiye'nin ekonomik durumunu incelenmek, projeleri önceliklendirilmek ve üretim kapasitesini artıracak teklifler sunmak için geldiği açıklanmıştır (BCA, 030.1/68.413.8). Barker Heyeti yaptığı incelemeler neticesinde hazırladığı raporu Dünya Bankası'na göndermiş, Banka söz konusu raporu 2 Haziran 1951 tarihinde açıklamıştır. Dünya Bankası Başkanı Eugene Black, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a gönderdiği bir mektupla, raporun incelenmesini ve rapora istinaden ekonomik bir program hazırlanmasını ve Banka'nın bu rapora göre hareket edeceğini belirtmiştir (BCA, 030.1/41.243.12). Barker Raporu'nda, Türkiye'nin kalkınma hamlesini tarımla yapması ve ağır sanayiye yönelik yatırımları sonlandırması tavsiye edilmektedir (Güven, 1998: 110 ve Dünya Bankası, 1951).

Raporun içeriği Menderes Hükümeti'ni rahatsız etmiş, bu doğrultuda Menderes ağustos ayında Garner'a mektup yazmıştır. Menderes, Barker Raporu'nun bir heyet tarafından inceleneceğini ve raporda tavsiye edilen program hakkında gerekli önlemlerin alınacağı vurgulanmıştır. Menderes'in üstünde durduğu asıl konu Seyhan Bendi Projesi'nin finansmanıdır. Seyhan Bendi'nin, Banka tarafından kredi verilmezse yapılamayacağını söylemiştir (BCA, 030.1/88.551.1). Dünya Bankası, Menderes'in mektubuna verdiği cevapta, ekonomik bir program hazırlanması durumunda Seyhan Bendi Projesi'nin müzakere edilebileceğini iletmiştir (BCA, 030.1/41.243.18).

Menderes'in mektupta belirttiği inceleme heyeti çalışmalarını tamamlayarak, sonuçları Başbakanlığa sunmuştur (Akşam, 18 Temmuz 1951: 1). Heyet, Barker Raporu'ndaki tavsiyelerin kredinin alınmasından bağımsız yapılması gerektiğini, büyük projeler için dış kredi sağlanabileceğini ancak bazı küçük projelerin tasarruf ve vergilerle finanse edilebileceği vurgulanmıştır (BCA, 030.1/134.873.8). Barker Raporu'na yönelik tereddütler olsa da Seyhan Bendi Projesi finansmanı için Dünya Bankası ile görüşmelere başlanmıştır (BCA, 030.18.1.2/128.18.10). 18 Haziran 1952 tarihinde %4,75 faizle 25 milyon dolarlık kredi anlaşması Dünya Bankası'yla imzalanmıştır. Söz konusu kredi 25 yıl vadeye bölünmüştür (BCA, 030.1/74.469.4). Anlaşmaya dair kanun 20 Haziran 1952 tarihinde aleyhte rey olmadan 260 oy ile TBMM'de onaylanmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 20 Haziran 1952: 373-376).

Barker Heyeti sonrası Dünya Bankası heyetlerinin Türkiye ziyaretleri devam etmiştir. Dünya Bankası Başkanı Eugene Black de ekonomik durumu ve projeleri incelemek üzere 1953 yılının mart ayında Türkiye'ye gelmiştir. İncelemeler sonucunda; Sanayi Kalkınma Bankası'na verilen krediye ek 9 milyon dolar tutarında başka bir kredi verilmesine, Gediz Barajı Projesi'nin incelenmesine ve liman inşalarının tamamlanabilmesi için kredilerin artırılmasına karar vermiştir. 10 Eylül 1953 tarihinde 9 milyon dolarlık kredi anlaşması %4,8 faiz ile imzalanmıştır (BCA, 030.18.1.2/133.66.10). Hükümet kredi görüşmeleri sona ermeden kredinin ödeneceğini taahhüt etmiş hatta TBMM anlaşma imzalanmadan garanti anlaşmasını kabul etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 13 Temmuz 1953). Temmuz 1953'te ise liman yapımına 3,8 milyon dolarlık ek bir kredi açılmıştır (BCA, 030.18.1.2/134.117.8).

Türkiye, Dünya Bankası'ndan talep ettiği proje bazlı tüm taleplerini karşılamış ancak kredilerin ödeme şartları ve ağırlığı ödemeler dengesinin Woods İkizleri'nin diğer aktörü bozulmasına ve döviz darlığına neden olmuştur. Bu kez IMF devrededir. Ekonomik sıkıntıların aşılabilmesi amacıyla 15 Temmuz 1952 tarihinde 10 milyon dolar kredi alınmıştır (Cumhuriyet, 15 Temmuz 1952: 1). Bu krediyi, hazırlanan programın desteklenmesi amacıyla 20 milyon dolarlık ikinci bir kredi anlaşması takip etmiştir (Cumhuriyet, 10 Ağustos 1953: 1). Türkiye'ye verilen ikinci kredi fona iştirak hissesinin %25'i üzerinde %46,5 oranında gerçekleşerek, üye ülkeler arasında IMF'den alınan en yüksek oranlı kredi anlaşması olmuştur (Cumhuriyet, 11 Ağustos 1953: 1).

IMF'nin devreye girişi şöyle özetlenebilir. Türkiye uluslararası ticaret borçlarını altın, dolar veya diğer dövizlerle ödemeye mecbur olmasına rağmen elinde yeteri kadar altın ve döviz buldurmamış ve IMF devreye girerek Türkiye'ye gerekli dövizini sağlamıştır. Ödemeler dengesindeki bu olumsuz durum Dünya Bankası'nın dikkatini çekmiş ve Hollanda Maliye Bakanlarından Pietri Liefink, Barker Raporu'nun gerçekleştirilmesi için Türkiye'ye görevlendirmiştir. Alınan tüm ekonomik kararlarda kendisine danışılmasını isteyen Liefink'in tutumundan Adnan Menderes rahatsız olmuştur. Menderes, ülkenin içişlerine karışıldığı iddiasıyla Liefink'in görevden alınmasını istemiştir. Bu talep üzerine Dünya Bankası 20 Mart 1954 tarihinde Türkiye daimî temsilciliğinin kapatıldığını açıklamıştır. Bu gelişme yabancı basın tarafından Türkiye ile Dünya Bankası arasındaki iplerin kopacağı yönünde yorumlanmıştır (BCA, 030.1/107.673.1). Yaşanan bu gelişme Türkiye ile Dünya Bankası ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Banka, verilen kredilerin vadesi geciktigine ödemelerin zamanında yapılmadığını hemen duyurmuş, ABD Türkiye'ye yaptığı yardımları % 54 oranında azaltmıştır (Akşam, 7 Nisan 1954: 1).

Dünya Bankası temsilcilerinin yaptığı incelemelerde tespit ettiği olumsuz ekonomik koşulların doğru olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye'nin 1950-1953 yılları arasındaki ekonomik büyümesi, yaşanan döviz darlığı ve ödemeler dengesi problem nedeniyle bozulmaya başlamıştır. Avrupa Ödeme Birliği'nin 1953 yılı raporunda Türkiye'nin dış borç açığının 120 milyon dolar olduğu açıklanmıştır (Cumhuriyet, 21 Eylül 1953: 1). Bu ekonomik tablo sonucunda IMF, devalüasyon ve istikrar önlemlerini ilk olarak 1954 senesinde sunmuştur. IMF'nin bu önerisi Menderes tarafından iyi karşılanmamış ve önerilerin seçim sonrası değerlendirilmesini istemiştir (Doğan, 1980: 83-84).

Türkiye ile Bretton Woods İkizleri arasındaki ilişkiler 1947 yılında kalkınma odaklı Dünya Bankası ekseninde gelişmiştir. Büyük projelerin finansmanı konusunda Banka gerekli desteği sağlamış ancak kredilerin geri ödenmesi ve döviz darlığı gibi sıkıntılar Türkiye'nin IMF ile tanışmasına neden olmuştur. Bu açıdan bakıldığında ilişkilerin ilk dönemi büyük umutlarla başlamış ancak 1953 senesinin sonu beklenen sonuçlar elde edilememiştir.

Sonuç

IMF ve Dünya Bankası'nın kuruluşundan sonra Türkiye'nin üyelik süreci sadece ekonomik bir tercih değildir. Türk yetkililer bu dönüşümü siyasi ve askeri bir güvence olarak da görmüşlerdir. Bretton Woods İkizleri'ne üyelikten bir gün sonra Türkiye'nin Truman yardımından faydalandırılması bu tercihin siyasi sonucunu göstermektedir. Üyelikten önce alınan 7 Eylül Kararları'yla, fonun yetkisiyle ayarlanacak bir kurla sisteme dahil olunmak istenmemiştir. Ancak kararlar DP tarafından eleştirilmiş, alınan kararların etkisi görülmeden IMF ve Dünya Bankası'na üye olunmuştur.

7 Eylül kararlarında muhalif bir tutum sergileyen DP, üyelik sürecinde ise CHP Hükümetine destek vermiştir. IMF'ye üyelik ve Batı Blok'una eklenme konusunda iki parti aynı görüşleri savunmuşlardır.

Üyelik sonrası başlayan kredi görüşmeleri, heyetler vasıtasıyla gerçekleştirilmiş, Dünya Bankası Türk ekonomisini tetkik etmeden karar vermemiştir. Heyet ziyaretlerinin ortak sonucu Türkiye'den Batı'nın ham madde sağlayıcısı olması ve devletçi politikalarından uzaklaşması yönündedir. Bu sebeple CHP'nin ekonomik kararları yeterli bulunmamış, bunun yerine daha liberal ekonomik politikaları benimseyen DP Hükümetleri, Dünya Bankası heyetlerinin dikkatini daha fazla çekmiştir. Banka, 1950 seçimlerinin sonuçlarını beklemiştir. Seçimin sonucunda CHP'ne göre daha liberal politikalar vaat eden DP'nin iktidara gelmesi Banka'nın kredi sağlama konusunda girişimleri hızlandırmasına sebep olmuştur.

Dünya Bankası ile Türkiye arasındaki ilişkilerin temelini Dünya Bankası Heyetlerinin ziyaretleri oluşturmuştur. Bu ziyaretlerin en önemlisi Barker'ın ziyaretidir. Bu ziyaret sonrasında Barker tarafından hazırlanan rapordaki (Barker Raporu) öneriler DP iktidarlardan tarafından dikkatle takip edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, Petrol Kanunu gibi kanunlar yasalaşmış, tarım öncelikli bir politika izlenmiştir. Kalkınma projeleri de bu doğrultuda oluşturulmuştur. Dünya Bankası da kalkınma projelerine gerekli desteği vermiştir.

Dünya Bankası'yla ilk ilişkilerin geliştiği 1947-1953 yılları arasındaki dönemde en önemli gelişmeler, özel sermayenin gelişimi için Türk Sınai Kalkınma Bankası'nın kurulması, Seyhan Bendi, liman inşaları ve silo yapımları olmuştur. Türkiye, Bretton Woods İkizleri'ne üyelik öncesi amaçladığı kalkınma

projelerine kredi almayı başarmıştır. Projelerin, İkinci Dünya Savaşı'ndan olumsuz etkilenen Türkiye ekonomisine özellikle tarımsal üretimin artırılması alanında katkı sağlaması beklenmiştir. DP Hükümetleri, kalkınma projelerinin ve tarımsal üretimin sağladığı finansal avantajları, yeni kalkınma projelerine dönüştürmeyi başaramamış, tüm kalkınma projelerini dış yardımlarla karşılamaya çalışmıştır. 1953 sonrası ekilebilecek alanların sınırlarına ulaşılması ve tarımsal üretimin azalmasıyla dış kredilerin geri ödenmesinde sıkıntılar yaşanmıştır. Alınan kredilerin zamanında ödenmemesi Dünya Bankası ile Türkiye'nin arasını açmış ve IMF devreye girmiştir. IMF'nin devalüasyon önerisi Menderes'in kararıyla seçim öncesi alınmak istenmemiştir.

Sonuç olarak Dünya Bankası'nın kredi verirken amaçladığı ekonomik getiriler, DP hükümetlerinin uyguladığı ekonomik kararlar nedeniyle istihdam ve ekonomik refah olarak dönememiştir. DP hükümetlerinin ekonomi politikaları, 4 Ağustos 1958 kararları ve 11 Mayıs 1959 konsolidasyonuna giden süreci başlatmıştır. DP Hükümetleri tarafından bu dönemde alınan kararların etkileri Türkiye ile IMF arasında 21'inci yüzyıla kadar sürecek stand-by anlaşmalarının temelini oluşturmuştur.

Kaynakça

- Ahmad, F. (2010). *Demokrasi sürecinde Türkiye*. Hil Yayın.
- Akşam. (7 Nisan 1954). Amerikan yardımı azaltıldı, *Akşam*. s. 1.
- Akşam. (13 Eylül 1949). İstanbul limanının inşası için 50 milyon kredi, *Akşam*. s. 1.
- Akşam. (13 Eylül 1949). Kalkınma bankası heyeti dün geldi, *Akşam*. s. 1.
- Akşam. (18 Temmuz 1951). Kalkınma planı..., *Akşam*. s. 1.
- Akşam. (3 Mart 1949). Mr. Garner'ın basın konferansı, *Akşam*. s. 3.
- Akşam. (20 Ekim 1950). Türkiyeye ikraz, *Akşam*. s. 2.
- Alpago, H. (2002). *IMF Türkiye ilişkileri*. Ötügen Yayınları.
- BCA, 030.10/ 222.496.2 14.6.1947.
- BCA, 030.10/222.496.16 14.6.1947.
- BCA, 030.10/268.806.16 22.9.1948.
- BCA, 030.18.1.02/122.41.2 12.5.1950.
- BCA, 030.1.0./5.24.6 9.5.1950.
- BCA, 030.18./124.79.9 22.6.1950.
- BCA, 030.1/68.413.8 9.6.1951.
- BCA, 030.1/41.243.12 12.6.1951.
- BCA, 030.1/88.551.1 2.8.1951.
- BCA, 030.1/134.873.8 21.8.1951.
- BCA, 030.1/41.243.18 17.10.1951.
- BCA, 030.18.1.2/128.18.10 7.3.1952.
- BCA, 030.1/74.469.4 22.3.1952.
- BCA, 030.18.1.2/133.66.10 22.9.1953.
- BCA, 030.18.1.2/134.117.8 9.2.1954.
- BCA, 030.1/107.673.1 24.3.1954
- Cumhuriyet dönemi Türkiye ansiklopedisi, dış iktisadi ilişkiler/IMF cilt II*. (1983). İletişim Yayınları.
- Cumhuriyet. (15 Temmuz 1952). 10 Milyon Dolar Aldık, *Cumhuriyet*. s. 1.
- Cumhuriyet. (3 Mart 1949). Beynelmillel banka ile Türkiye'nin münasabası, *Cumhuriyet*. s. 1.
- Cumhuriyet. (13 Eylül 1949). Beynelmillel banka delegeleri geldiler, *Cumhuriyet*. s. 1.
- Cumhuriyet. (10 Ağustos 1953). Dünya bankasından 20 milyon dolar alıyoruz, *Cumhuriyet*. s. 1.
- Cumhuriyet. (22 Mayıs 1948). Milletlerarası bankadan talep ettiğimiz istikrar, *Cumhuriyet*. s. 1.
- Cumhuriyet. (21 Ocak 1949). Milletlerarası bankanın mümessilleri şehrimizde, *Cumhuriyet*. s. 1.
- Cumhuriyet. (1 Mart 1949). Milletlerarası bankanın yeni bir heyeti geldi, *Cumhuriyet*. s. 1.
- Cumhuriyet. (14 Eylül 1949). Milletlerarası banka yıllık raporunu neşretti, *Cumhuriyet*. s. 1.
- Cumhuriyet. (11 Ağustos 1953). Milletlerarası para fonunun bize tahsisatı, *Cumhuriyet*. s. 1.
- Cumhuriyet. (23 Temmuz 1946). Seçimin umumi neticesi henüz meçhul, *Cumhuriyet*. s. 1.
- Cumhuriyet. (21 Eylül 1953). Tediye birliğinde açığımıza dair rapor, *Cumhuriyet*. s. 1.
- Cumhuriyet. (30 Kasım 1950). Türkiye kalkınma bankası faaliyeti, *Cumhuriyet*. s. 3.
- Cumhuriyet. (8 Temmuz 1950). Türkiyeye kredi, *Cumhuriyet*. s. 1.
- Avcıoğlu, D. (1969). *Türkiye'nin düzeni*. Bilgi Yayınevi.

- Çarıklı, T. H. (1947). *Bretton Woods anlaşması ve Türkiye*, Stad Matbaası.
- Danaher, K. (1982). *IMF ve Dünya Bankası'na karşı 10 neden* (Bülent O.Doğan Çev.) Metis Yayınları.
- Doğan, Y. (1980). *IMF kısılcığında Türkiye 1946-1980*, Toplum Yayınevi.
- Dünya Bankası, (1951). Barker raporu, Türkiye'nin ekonomisi-bir kalkınma programı için analiz ve öneriler. Dünya Bankası.
- Eğilmez, M. (1996). *Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası grubu ve Türkiye*. Dünya Bankası Yayınları.
- Ekzen, N. (1980). *1946-1958-1970 devalüasyonları*. Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını No: 1980/226.
- Erdost, C. (1982). *Uluslararası para sistemi ve doların serüveni, IMF istikrar politikaları ve Türkiye*. Savaş Yayınevi.
- Erhan, Ç. (2011). ABD ve NATO'yla ilişkiler. Baskın Oran (Ed.), *Türk dış politikası içinde* (ss.522-575). İletişim Yayıncılık.
- Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti, tarihi ve ideolojisi*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Eroğlu, N. ve Eroğlu İ. (2009). IMF-Türkiye ilişkileri ve 20.stand-by müzakereleri üzerine bir değerlendirme. *Karamanoglu Mehmetbey University Journal of Social and Economic Research*, 11(17), 124-146.
- Güran, N. ve Aktürk, İ. (1999). *Uluslararası iktisadi kuruluşlar*. Tuğra Ofset.
- Güven, S. (1998). *1950'li yıllarda Türk ekonomisi üzerinde Amerikan kalkınma reçeteleri*. Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Karluk, R. (1995). *Küreselleşen dünyada uluslararası ekonomik kuruluşlar ve entegrasyonlar*. Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Karluk, R. (1998). *Uluslararası ekonomi*. Beta Basım Yayın.
- Karpat, K. H. (2010). *Türk demokrasi tarihi*. Timaş Yayınları.
- Kepenek, Y. (1984). *Türkiye ekonomisi*, Savaş Yayınları.
- Osman, O. (1948). Mr. Thorburg ve Türk ekonomisi. *İÜİF Dergisi*, 9(4), 288-303.
- Oran, B. (2011). Batı Bloku ekseninde Türkiye. Baskın Oran (Ed.), *Türk dış politikası içinde* (ss. 479-498). İletişim Yayıncılık.
- Öztürk, Ö. (2002). IMF'nin değişen rolü ve gelismekte olan ülke ekonomilerine etkileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(4), 95-125. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001810
- Payer, C. (1974). *Borç tuzağı IMF ve üçüncü dünya* (Reşit Ergener Çev.). Yalçın Yayınları.
- Salvatore, D. (1986). *Uluslararası iktisat, teori ve problemler* (Tamer İşgüden Çev.) Bilim Teknik Yayınevi.
- Seyidoğlu, H. (1998). *Uluslararası iktisat*, Güzem Yayınları.
- Siyasi İlimler Mecmuası. (1946). *7 Eylül kararları ve Akisleri (sayı 186)*. Siyasi İlimler Mecmuası.
- Şanlı, U. (2002). *Borç kapamı: IMF, ekonomik savaşın perde arkası*. Selis Kitaplar.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, 7. Dönem, 3. Yasama Yılı, Cilt 17, 11.6.1945.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, 8. Dönem, 1. Yasama Yılı, Cilt 1, Hükümet Programı, 14.8.1946.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, 8. Dönem, 2. Yasama Yılı, Cilt 4, 13.11.1946.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, 8. Dönem, 2. Yasama Yılı, Cilt 4, 14.2.1947.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, 8. Dönem, 2. Yasama Yılı, Cilt 4, 19.2.1947.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, 8. Dönem, 3. Yasama Yılı, Cilt 2, 21.5.1948.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, 9. Dönem, 1. Yasama Yılı, Cilt 1, 14.7.1950.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, 9. Dönem, 2. Yasama Yılı, Cilt 4, 12.1.1951.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, 9. Dönem, 3. Yasama Yılı, Cilt 16, 20.6.1952.
- Thornburg M. W. (1950). *Türkiye'nin bugünkü ekonomik durumunun tenkidi*. (Nail Artuner Çev.). T.C. Ziraat Bankası Matbaası.
- Tuna, S. (2007). Cumhuriyet ekonomisinin ilk devalüasyonu: 7 Eylül 1946. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 13, 86-121.
- Türkcan, E. (1982) IMF'nin kökenleri. Cevdet Erdost (Ed.) *IMF istikrar politikaları ve Türkiye içinde* (ss. 1-54) Savaş Yayınları.
- Ulagay, O. (1977). IMF, borç tuzağı ve Türkiye, *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1977.
- Ulus. (27 Şubat 1949). İki bakanlık bütçesi daha çıktı, *Ulus*, s. 1-3.
- Ulus. (8 Eylül 1946). Hükümet önemli kararlar verdi, *Ulus*, s. 1.
- Ulus. (10 Eylül 1946). Maliye bakanı önemli izahat verdi, *Ulus*, s. 1.

- Ulus. (13 Mart 1947). Milletlerarası imar ve tüzüklerini imzaladık, *Ulus*, s. 4.
- Ulus. (13 Aralık 1949). Mr.Hilts dün Mersin'e gitti, *Ulus*, s. 1-5.
- Ulus. (9 Ekim 1948). Türkiye'ye yeni kredi, *Ulus*, s. 1.
- Uysal, D. (2004). *IMF politikaları ve Türkiye*, Çizgi Kitabevi.
- Yeni Sabah. (27 Şubat 1949). Beynelmillel banka Türkiye'ye kredi verecek mi?, *Yeni Sabah*, s. 1-4.
- Yeni Sabah. (21 Ocak 1949). Beynelmillel kredi bankası, *Yeni Sabah*, s. 1.
- Yeni Sabah. (1 Mart 1949). Beynelmillel kredi bankası u. müdür muavini şehrimizde, *Yeni Sabah*, s. 1-6.
- Yeni Sabah. (9 Aralık 1949). İktisadi kalkınma planı yapılıyor, *Yeni Sabah*, s. 1-5.
- Yeni Sabah. (13 Eylül 1949). Kalkınma bankası delegeleri geldi, *Yeni Sabah*, s. 1.
- Yeni Sabah. (15 Aralık 1949). Devlet planını yapan Amerikalının cevabı, *Yeni Sabah*, s. 1-5.
- Yerasimos, S. (1992). *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye – dünya savaşından 1971'e*. Belge Yayınları.
- Zürcher, E. J. *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İletişim Yayınları.

Etik kurul onayı

Bu çalışma, anket kurum veya kuruluş ile ilgili özel bir çalışma değildir. Ayrıca arşiv belgelerine dayalı olması sebebiyle etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.